Պատմվածք, Արձակ, Հայ գրականություն

ՎՐԹԱՆԵՍ ՓԱՓԱԶՅԱՆ

ՔՅՈԽՎԱ

1

Սարսափելի էր տեսնել տանուտեր Թորոսի բարկությունն այդ երեկո։

Չուխի ծայրերը գոտկի մեջ, կարտուզը պինդ կոխած գլխին, աչքերն արյունով լի, ձեռքին մի խոշոր մտրակ շառաչեցնելով, զզիրին էլ՝ այն խեղճ ու կրակ Սահակին, ետևը ձգած, հայհոյելով ու գոռգոռալով էր, որ հայտնվեց գյուղի հրապարակի վրա։

Եվ ձա՜յնը, ձա՜յնը… Նման պատռած մեծ թմբուկի ձայնի, խռպոտ, խմած օղիից դեմքն էլ կապտած, քունքերն ուռած գոռում էր, կանչում. իսկ բառերը միմյանց գլխի վրայից, իրար կոխոտելով ու անկապ՝ դուրս էին նետվում բերնից։

Օ՜հ, ինչպիսի՜ բառեր… Գյուղում պիտի լինել կիրակի օրերը այն էլ այդ լեռնային գյուղերում, լսելու համար, թե որպիսի՜ հայհոյանքներ ու լպիրշ բառեր կարող են գոյություն ունենալ հայերեն լեզվի մեջ։

Հայր, մայր, գերեզման, պապեր, հավատք… ոչի՜նչ, ոչինչ չէ խնայվում։ Ու բանաստեղծական պատկերացումնե՜ր, ինքնատիպ կազմությամբ հայհոյանքնե՜ր, որ մարդ ապշած է մնում գյուղական մտքի այդքա՜ն բեղուն ստեղծագործության, այնքա՜ն հնարագե՜տ, աղտեղի նրբասացության առաջ։

Անշուշտ, Թորոսը հարբած էր և լա՞վ հարբած։ Հերթը իրենն էր երևի այդ օրը և ո՞վ գիտե, ո՞րտեղ էր «լակել»։ Սակայն իզուր խո չէր, որ կատաղել էր, մտրակն էր շառաչեցնում և կամ պատռած ձայնով գյուղը ոտքի հանում, այն թշվառ զզիրին էլ ետևիցը քարշ էր տալիս-բերում։

Հրապարակի վրա էին գյուղացիները, եթե ո՞չ բոլորը, գրեթե մեծ մասը։ Երեկոյան ժամերգությունից հետո կիրակի էր և անելու ոչինչ չկար, հավաքվել էին խոսելու, զվարճանալու, է՛հ, եթե հասարակության գործ էլ պատահեր՝ գոռգոռալու, վիճելու։

Կիրկոկոսենց Գալոյի առաջ և մոտ դրված նստաարանի վրա այդ երեկո բավական մարդիկ կային։ Նախ «Խոլերան»։ Ցամքած, երկտակ եղած դժգույն մի ծերունի, որ չնայելով տաքին, մուշտակը վրան էր, ահագին փափախը մինչև ականջների արմատը խրած,տակից կապած սև թաշկինակի ծայրերն էլ նապաստակի ականջների նման դուրս հանած։

Կային նաև կարմրամազ Սմբատը՝ ձեռքերը միշտ գրպանում, Գալոն, որ ամեն խոսելիս գոռում էր ինչպես կաչաղակ, որդին՝ Արշակը, ըստ սովորության լուռ, արհամարհոտ, կանգնած խանութի շեմքին։ Այդտեղ էր և մշտապես ալյուրոտ Զաքեն, մրսողի դեմքով երեցփոխ Մուշեղը, երկարավիզ հյուսն Գևոն, ծոծրակն ածիլած պայտար Խեչոն, մինչև իսկ զուռնաչի և որմնադիր վարպետ Համբոն։

Գրիշոյենց Մկրտչի խանութի առաջ, ճշմարիտ է, ոչ ոք չէր երևում, բայց թե՛ ներսում և թե՛ ետևի սենյակում խմբեր կային օղու շիշերի առաջ։

Սարոյենց խանութի մոտ բազմությունն ավելի էր։ Բացի այն, որ ամբողջ ծածկոցի տակ նստոտել կամ խումբ առ խումբ կիտված կային գյուղացիներ, այլև նստարանի վրա «տամա» էին խաղում վարժուպետի ու ծերունի մանրավաճառ Հրեա Սիմոնը՝ անբաժանելի սպիտակ

չուխան (կարծեմ, պիտի որ կտավից լիներ) հագին և այլանդակ, երկարավուն մեծ ակնոցն աչքին։

Խաղացողների մոտ էր երիտասարդությունը։ «Տաման» զբաղմունք էր հրեան լա՞վ խաղացող էր, երեկվանից ի վեր գյուղումն էր, և ողջ օրը գյուղի աղաչք միմյանց էին հաջորդում խաղի նստարանի վրա։

Ու դիտող, միմյանց սեղմած այժմ, սրտատրոփ տեսնում էին, որ վարժապետին էլ հաղթվում էր վարպետ հրեայից։

Այստեղ էր նաև, չմոռանանք, գլուխը միշտ կախ ձգած կարմրաքիթ «պարոնը», վերարկուն, քաղաքացու նման ուսերին, կարմիր ատլասե արխալուղով, ոսկեջրած արծաթապատ գոտի, մինչև իսկ, այո՛, ոսկյա մեծ մատանի, այն էլ փիրուզով… Քաղաքացի էր գրեթե մարդը, ի՞նչ անենք, որ այդտեղից էր աղջիկ առել, Սարոյենց փեսան էր, նրանց խանութի կիսարարը և կամ առանց կարմիր քթի երբեք տեսնել չէր կարելի նրան։

Իսկ ի՞նչ էր անում թավադը՝ հաստլիկ ու կաղլիկ այդ ճչացողը՝ մեջքի վրա մեծ կարկտնաով։

Թշվառ կաղլիկ։ Սկի քեֆը ամպը չէր այդ օր։ Եղբայրային առավոտվանից վեր կորսվել էր՝ խանութն իր վրա թողնելով. ողջ օրն էլ «բռի, անտաշ» գյուղացիների հետ ճղճղացել–աղմկել էր՝ մի քանի արշին չիթ ծախելու համար. և ի դժբախտություն ամենի, հարբելու, խմելու ո՛չ մի առիթ չէր ներկայացել։

Մարդը գինի էր խմում, իսկ այդ շաբաթ, թարսի նման, ո՛չ մի կաթիլ գինի չկար ո՛չ իրենց տանը, ո՛չ էլ խանութներում։ Ջոռ պետք էր տալ «գիժ» օղիին։

Ու նստել էր նա «տամա» խաղացողների կողքին, մեջքը դեմ տվել պատին, կարճ փայտը ոտների մեջ, երազուն, հազիվ խառնվում էր խոսակցությունների։ Ուշքն էլ—կատաղեցնողը հենց դա էր—դեպի գետեզրն էր, որտեղից նրա ականջին էին հասնում զուռնի և երգերի զվարթ ձայներ…

Իսկ եղանակը, որքա՜ն լավ էր այդ օրերը. գետինը չոր, երկինքը պա՜րզ, այգիները պճնված կանաչով, ծաղիկներով, դաշտերը ժպտուն… ամեն ինչ քեֆի հարմար, մարդու երգելը, պարելն ու վազվզելն էր գալիս։

Բանն այն էր, որ շաբաթից ի վեր, օգտվելով լավ եղանակներից, հայտնվել էին ցածի գյուղերիից 5—6 երիտասարդներ, այն անիծյալ կիրակոսենց ազգականները, ու ամե՛ն երեկո, նույնիսկ ցերեկը, զուռնաչի Համոյի աշակերտ Ղազարին հետներն առած, մարդ չի իմանում՝ որտեղից բոլ գինի գտած, նախ մի լավ կոնծում էին գետեզրի կանաչների մեջ, հետո զուռնան առաջներն արած, թափորով, երգերով անցնում էին փողոցներից և մինչև կեսգիշեր թնդացնում գյուղը։

Եվ ահա ա՛յդ իսկ «շան որդիները», առանց Ջավադի, առանց նրա մասնակցության, այդ օրը շա՛տ ավելի աղմկարար էին դարձել այնտեղ՝ Սուքիասենց այգիների տակը, գետեզրին նստած։ Կույր Մարտիրոսենց Արամի զիլ ու քաղցր ձայնն էլ խո՛… կատաղությունից տրաքեցնում էր կաղլիկին։

— Էդ ո՞րտեղ են քեֆ անում դրանք,— հարցրել էր նա գյուղացիներին։

— Գետի ղրաղումը, սուքիասենց բաղի տակը…

Հը՛մ, տո՛, բաս համբերելու բա՞ն էր։ Ինքն այնտեղ նստած, իսկ ուրիշները Սուքիասենց սիրուն հարսի առաջ բայաթիներ կլկլացնեն, և Ջավադն իր ձայնը լսեցնելու առիթ չգտնի «հրեղեն» Մարանին։

Չկարծեք, թե Ջավադը կին չուներ։ Ի՞նչու ոչ։ Մինչև իսկ երեք որդի, կինն էլ դաշտի գյուղերի մի լավ օջախից։ Բայց, դե՛հ, Սուքիասենց հարսին ո՞վ տեսներ, որ ջանը կրակ չընկներ, այն էլ Ջավադի պես քաղաքին սովոր, սիրուն «մաթուշկաների» հետ նստած–կանգնած, ճաշակը «զարգացրած» մարդը…

Սուքիասենց հարսն էլ, մեղա՛ աստծու, մի քանի անգամ արտը գնալիս մպտել էր Ջավադին, խոսքերին պատասխանել, մինչև իսկ, ղոչա՛ղ Ջավադ, աչքով անելուն ժպիտովը քաջալերել։

Սակայն այդ օր բանը թարսվել էր։ «Շան տղերքը» առանց իրեն՝ քեֆը չաղացրել էին հենց ճի՛շտ սիրուն Մարանի տան պարտեզի տակը, և Ջավադի փոխարեն Արամն էր ձենը գլուխը քցել։

Սատանեն ասում էր մեկ վե՛ր կաց, գնա նրանց մոտ, բոլորին դենը տուր, զուռնեն քոքիր, ձենդ զլիր ու ողջ գյուղի հարսներին էլ տներից դուրս թափիր…

Հենց ա՛յդ մտածության մեջ՝ դողն ընկել էր ջանը. մի րոպե ևս և գուցե ոտքի ելներ, որ հանկարծ եղբայրը՝ տանուտերի օգնական Թորոսը, կատաղած ու գոռգոռալով հրապարակ էր նետվել զգիրի հետ։ Արդյոք ի՞նչ էր եղել, ի՞նչ կար։ Հարբելո՞ւց էր, թե՞ մեկը քյոխվի քեֆին կպել էր։

Ամենքը թողին իրենց զբաղմունքը։ Խմբակները լուծվեցին, Խոլերան ուղղվեց և ոտքի ելավ, Գալոն առաջ գնաց, հրեան այլանդակ ակնոցների վերևովը դարձավ նայեց, վարժապետը, կարմիր քարերը բռան մեջ՝ առաջ քայլեց, իսկ Ջավադը երկու ոստյունով դեպի եղբայրը վա–զեց։

— Էդ ի՞նչ ա ըլել, քյոխվա,— ճչաց Գալոն,— ի՞նչ ես գազազել։

— Տո ե՛ս նրանց հոր… տո ե՞ս նրանց պապերի օխտը ջինսը… բա ըտենց բա՞ն եք տեսել, խալխը…

— Ի՞նչ կա,— մոտեցավ Գալոն չարամիտ ժպիտով,— ո՞վ ա նեղացրել քյոխվին, ա Սահակ…

Հետզհետե շրջապատեցին քյոխվին, որ քայլեց դեպի Գալոյի պատշգամբը և այնտեղ նստեց նստարանի վրա։

— Աղա՛ բաս…— շարունակեց նա մտրակը գետնին խփելով,– բաս ես քյոխվա չե՞մ… տո բաս դո՞ւք չեք ընտրել ինձ, բաս քյոխվության ցեպը (շղթան) հրես ջբո՞ւմս չի… Ա՛յ ես նրանց.. .

— Հլա մեկ ասա՛, Թորո՛ս,— հորդորեց Գալոն,– ըտենց ինչի՛ էս բարկացել… ի՞նչ ա ըլել… Տո ջհա՛ննամը, թե մի բան էլ պակասության ես տեսել, ի՞նչ ես իզուր քեզ կտրատում…

Գյուղացիք խմբվեցին խանութի առաջ, և շրջանը սեղմվեց։ Ջավադը դարձյալ ճարպիկ գտնվելով, հաջողվեց նստարանի ծայրը բռնել՝ թողնելով ոտքի վրա թե՛ Խոլերային և թե՛ մյուս ծերունիներին, իսկ վարդապետը, կարմիր քարերը դեռ բռան մեջ կանգնած մնաք Գալոյի կողֆին, շարունակ հայհոյող քյոխվի առաջ։

— Դե ասա տեսնենք, Թորո՛ս,— ճչաց Գալոն, էդ ի՞նչ ա ըլել, որ կրակ ես դարձել…

Ծաղր, հեգնություն, ամեն ինչ կար նրա ձայնի մեջ, աչքերն էլ թարթում էր ու ակնարկներ անում սրան-նրան, բայց քյոխվեն և ոչ իսկ ուշադրություն դարձրեց։

— Տո՞ ի՞նչ անեմ,— ճչաց նա,— ասելու բա՞ն ա, որ ասեմ… ըսենց բան սկի իմ օրումը չէի տեսել ու լսել… Տո բաս էլ ինչացո՞ւ քյոխվա եմ, որ իմ զզիրին քացով խփեն, փափախին բամբաչեն, հլա մի ստական էլ կարմիր գինով դունչն ու մռութը լվանան… Հը՞, ա՛ խալխը, տեսնվա՞ծ բան ա սա…

— Հա՛, հա՛,— արեց զզիրը խեղճ-խեղճ,— շա՛տ ասի, թե մի անեք, լավ չի… գի՛նին էլա, ասի, տվեք ես խմեմ, ամա չէլավ.. Ա՛յ, ըսե՛նց ա՛ղ փափախս լվացին, շորերս դինոտեցին…

— Փիե՛…— կանչեց Ջավադը,— բա գինին էլ կթափե՞ն… շան ազերքը ջրի տե՞ղ են գրել…

— Ադա էդ ինչե՞ր եք ասում է՛է՛…— գոռաց քյոխվեն,— ի՞նչ գինի, ի՞նչ փստան… խոսքը գինի՞ն ա, թե՞ իմ հրամանը ոտնատակ տալը, զզիրիս թակելը…

Ապա հանկարծ դարձավ դեպի զզիրը և ձայնեց.

— Տո շա՞ն տղա, դա զզիր չե՞ս, հասարակությունը քեզ իշխանություն չի՞ տվել… ո՞ւր ես բաս էդ երկար չոմբազը ձեռքիդ ման ածում, չէի՞ր կարալ նրանց կողքերը մի լավ ջարդի…

— Դե էլավ ոչ, քյոխվա, ի՞նչ անեմ… Շատ էին, համ էլ հարբած…

— Տո հրես ես խմա՞ծ չեմ. . . կուզե՞ս, էս ղամչին ընենց մեկ վրա քերեմ փափախիդ…

Վարժապետը, որ չուռ լսում էր, համբերությունից դուրս գալով, բռան քարերը դեն շպրտեց ու ջղայնությամբ ասաց.

— Ի՞նչ ես ծմծմում, Թորո՛ս, քեզ բան են հարցնում, ասա, ինչի՞ ես ձենդ գլուխդ քցել։

Քյոխվեն զգաց բարկությամբ ասված և հրամայական շեշտ կրող այդ խոսքերը և խեթ-խեթ ուսուցչին նայեց։

— Հը՛մ…— արեց նա,— ինչ ա ըլել… ինչի՞, բա դու խուլ խո չե՛ս. չես տեսնում, որ էդ սալախանները (սրիկաներ) էս ա մեկ շաբաթ՝ սաղ օրը, գիշերը, զուռնան առաջները քցած, գինին ջրի պես խմելով, սաղ ասելով հոգիներս հանեցին…

— Ցանի գա քե՞զ ինչ,— ավելի բարկացավ վարժապետը,— կարա՞ս, դ՛ու էլ արա, ո՞վ ա ձեռքդ բռնել… է՞դ էր, դրա՞ համար էիր փրփրել… Տեսնո՞ւմ եք, ա խա՛լխը, հիմիկանց դենն առանց քյոխվի իրավունքի քեֆ անելն արգելված ա… վե՛ր, վեր կաց, գնա քնի… շա՛շ…

Ասաց, արհամարհաբար թևերը շարժեց, ճղեց բազմությանը և գնաց դարձյալ իր «տաման» շարունակելու։

2

Մութն սկսում էր կոխել այդ միջոցին։ Երեք խանութներում էլ ճրագները վառել էին, իսկ բազմությունն ավելանում էր հրապարակի վրա։ Երևում էին օտար գյուղացիներ էլ, որոնք հյուր էին այդտեղ։

Ավելի շատ, բնականաբար, Գալոյի «մագազինի» առաջն էին գալիս կիտվում։ Որովհետև, չնայելով, որ վարժապետի կտրուկ վարմունքն ու խիստ շեշտերով ծաղրը հանկարծակիի էր բերել քյոխվին, սակայն նա բուռն կատաղությունից մի րոպե կարկամած մնալուց հետո մեկե՛ն ոստնեց, նախ մի քայլ արավ դեպի վարժապետի կողմը, ապա դարձավ, իրանը ետ ծռեց, ոտների վրա լարվեց, բռունցքով մի հարված տվավ կարտուզին և ճչաց.

— Ո՞նց թե «շաշ»… ո՞նց թե «գնա քնի»… բա ես մարդ չեմ, թե *պռատակոլ*[1]… *ցեպս*, *ցեպս* ո՞րդի ա…

— Հա՛հա՛հա՛ …— քրքջաց Գալոն ,— ա՛յ թե զլեցին քեզ հա՛, քյոխվա… Արի, արի նստիր… Տո դու ո՞ւր ես նեղանում, որ ջահելները քեֆի են ու քեզ չեն կանչել…

— Ախր էդ չի է՛ է՛, Գալո՛ ամի,— համարձակվեց միջամտել զզիրը, - էդ չի՛… Ո՞վ ա նրանց բան ասում…

— Ձենդ կտրի, լպստա՛ծ… քո ինչ բանն ա.— կանչեց քյոխվեն, թող հլա մի տեսնանք էն ո՞ր հարամզադեն էր ինձ «շաշ» ասողը… վարժապետ ես, ի՞նչ զահրումար ես, հլա մեկ գետն արի…

— Դե՛ ձե՛նդ, ձե՛նդ…— կանչեց կանացի ձայնով, սյունի մոտ կանգնած մի կարճահասակ ծերունի,— տեղդ վեր ընկի, քու բերնին չի ընկել տերության վարժապետին…

— Էդ ո՞վա, էդ ո՞ր…

— Ես եմ… վարժապետի հերն ա… տեսնում ես էս չոմբազը… բան աներ՝ ասա… բաս որ դու շաշ չըլես, քու ի՞նչ բանն ա, թե մեր ջահիլները, մեր զոնաղները քեֆ են անում զուռնա ածում, յա գինի խմում…

— Փի՛ե, փի՛ե…— ոտքի ելավ Ջավադը,— սակայն կիրակոսենց ջինսը ուզում եք վրա՞ տալ մեզ։

— Ա՛ խալխը,— ձայնը բարձրացրեց վերջապես զզիրը,— մեկ թողեք ե՞ս պատմեմ է՛է՛… ախր քեֆի բան չի… գիշերվան ղարտուլի համար ա՛, զարաուլի՛…

— Ո՞նց… ղարաուլի՞… ի՞նչի… ի՞նչ կա…

Ամեն կողմից հարցեր տեղացին, ամենքը խառնվեցին իրար։ Ջավագը վեճի բռնվեց կիրակոսենց ցեղից Հաբետ աղի տղայի հետ և այն էլ թունդ վեճի, որովհետև երկուսն էլ կոկորդ պատռելու չափ գոռում էին խոլերան փափախը երերցնելով՝ ճգնում էր խոսք հասկացնել խռնվող և շրջանը քանդող գյուղացիներին, այլուրոտ Զաքեն, մարդ չէս հասկանում, թե ինչո՞ւ էր աղաղակում՝ կարմրամազ Սմբատի ականջն ի վեր. երկարավիզ Գևոն էլ, վիզն ածիլած պայտար խեչոյի դեմքի մոտ ջարված՝ համառ կերպով ճչում էր ինչ-որ անհասկանալի բառեր…

Մի խոսքով, մի այնպիսի խառնուրդ աղաղակների, ձայնի զանազան ելեէջների, որ շներն անդամ սկսեցին հաչել ամեն կողմից։ Վարժապետն ու հրեան միայն անդրդվելի, թեև դադարել էին խաղալուց, բայց նստած մնացին. այլև Արշակը, որ իր ո՛չ կանգնած ղիրքը փոխեց. ո՛չ էլ դեմքի անտարբեր հայացքը։

[1] Տեղեկագիր:

Եվ այդ տնեց երկար։ Միմյանց չհասկանալը կարծես պայման էր գրված, իսկ աղաղակելը՝ միակ խոսակցության և վեճի ձև։ Սակայն քիչ-քիչ ճչացողների թիվը նվազեց, և նրանց միջից դարձյալ դուրս նետվեց քյոխվի ձայնը, որ գոռում էր.

— Տո խեղդելո՞ւ եք… բաս դարաուլ չըլի՞, բաս գեղն առանց դարաուլի՞ մնա…

- Ինչի՞,– նրա դեմը կտրեց մեկը,— բա ուրիշի չտեսա՞ր, որ երկու անգամ իրար վրա նրան ես զրկում…

— Հա՜ տո…– կանչեց մի երկրորդը,– հարուստներին թողնում ա ու աղքատների ջա՜նին ընկնում…

— Դե ո՞նց անենք, քյոխվեն ի՞նչ անի,— պաշտպանեց քյոխվի։ Գևոն՝ չարախնդաց,– ոչ ոք չի գնում… համ էլ ի՞նչի զուռնա, ածղազարը…

— Փտի գնա, բա՞ս,– պնդում էր զաքեն,– հերթն իրա՞ն ա ընկել. էլ ինչացո՞ւ ա քյոխվեն… հրամա՜յում ա, պիտի կատարես…

— Ըստեղ մտիկ տու, ըստե՞ղ, քյոխվա,— Նետվեց դեպի թորոսը պայտար խեչոն և երկար վզով գլուխը քիչ մնաց կոխեր տանուտերի բաց բերանը,— յանի քի՞չ ա պատահել, որ հենց ընտենց չեն գնացել… յա թե չէ՝ գնացել էլ են, մթնելու պես փախել են ու տները մտել, Հը՞…

— Դրո՜ւստ ա ասում Խեչոն,— վյրա բերեց Սմբատը,– էլ դրա համար ո՞ւր եք էսքան ղալմաղալ քցել… ուրիշը դրեք ու՝ պրծավ գնաց…

— Ո՞նց կըլի,— գոռաց այն կողմից Ջավադը,— հերթը նրանն ա, նա էլ պիտի գնա… կարա՞ զուռնեն քյոքի ու գեղի հարսներին դուրս թափի… շա՜ն տղերքը… սալախանանե՜ր… կատաղե՛լ են, գինին ջրի պես են վեր ածում…

Այդ միջոցին զգիրը, որ մի կողմ քաշվել երկար փայտը ձեռքին, սրան-նրան էր հորդորում հանդարտելու հեռվից, հանկարծ ոստնեց դեպի մի երիտասարդ, բռնեց նրա թևից ու ձայնեց.

— Հրե՜ս ա, քյոխվա, բռնել եմ մեկին… հենց սա՜ էր, որ հյուջաթ էր անում, թե Ղազարին չեն թողալ, թե հերթը նրանը չի… հենց սա՜ ա…

— Հա՞…— թռավ դեպի նա քյոխվեն,— էս շան տղան… Հլա մեկ դենը կացեք, տեսնենք էդ ո՞վ ա, որ քյոխվի հրամանին դեմ ա կանգնում… Դու ո՞վ ես, ա՜ շան տղա…

Երիտասարդն օտարական էր։ Ապշած այդ հարձակումից, մի բոպե շվարած՝ լուռ մնաց, հետո ասաց գրգռված զայրույթով.

—Ի՞նչ ես ռեխդ ցրիվ տալիս, չի՞ ը՝լիլ, որ քիչ քաղաքավարի խոսաս… Հա՜, հենց ես էի ասողը…

— Ինչի՞, տո՜ շա՜ն թուլա… Դու ո՞վ ես, ի՞նչ մարդ ես ըստեղ. տենա՞մ մեկ պասպորտդ…

— Քարկողցի եմ. հետո՞…

— Տո բա դուք մեր գեղն եք եկել, որ լոթություն անեք… տո բա ես մեռա՞ծ եմ ըստեղ, որ թողամ սաղ շաբաթ զուռնեն առաջներդ ցցեք…

— Ասելիքդ ասա՜…— միջահատեց խստությամբ երիտասարդը։

— Չոռ ու ցա՛վ ասեմ, ի՛շի տղա..ձայնը բարձրացրեց քյոխվեն,— դու ի՞նչ ես, ի՞նչ հորս ցավն ես, որ համարձակվում ես զզիրիս երեսին գինի շպրտել, փափախին դմփացնել…

— Չէ՛, քյոխվա,— միջամտեց զզիրը,— սա չէր թափողը… սա հենց ընենց, խոսքո՛վ…

— Դու սու՛ս, հարամզադա՛,— մտրակը բարձրացրեց նրա վրա քյոխվեն,— երբ քյոխվեդ խոսում ա, դու ձենդ կտրի… Հը՞, աղա դարձավ նա երիտասարդին,— ասա տեսնա՞նք, դու ո՞ւմ շունն ես, որ սաղ շաբաթ ղալմաղալը քցել ես գեղը, հլա քյոխվի հրամանին էլ դեմ ես գնում...

— Քյոխվա,— կանչեց այն կողմից մի երկարահասակ ծերունի,— ա՛յ տղա, ըտենց բիաբուռ խոսքերո՞վ կխոսան ղոնաղի հետ… ի՞նչի քաղաքավարի, մարդավարի չես խոսում, ո՛րդի…

Քյոխվեն բարկացավ, բուռն շարժմամբ դարձավ դեպի ձայնի կողմը և կանչեց զայրագին.

— Տո ձե՞զ ինչ, դուք ի՞նչ գործ ունեք իմ դատաստանի մեջը… Ղոնա՞ղս որն ա… Ղոնաղը եկել ա, որ մարդավա՞րի պահի իրան, թե՞ զուռնան առաջը քցած, գինու բութիլկեն խտտած՝ գեղի քուչեքովը պտուտ տա ու մեր ջահելներին էլ գժվացնի, իմ հրամաններին դեմ դնի, զզիրին քակի… հը՞, ա շան թուլա, խոսա տեսնանք, դու ինչա՞ցու ես որ…

— Քյոխվա,— մեջ մտավ Գալոն,— յանի հերթը դրո՞ւստ Ղազարինն ա, թե չէ հենց ընենց, ուզում ես ջահիլների քեֆը խափանես՝ ընտուր նրանց զուռնաչուն խլում ես… արի՛ դրուստ ասա, դու քո աստվածը…

Գալոն հարուստ, հետևապես ազդեցիկ մարդ էր Թորոսը շատ էլ աղամ էր մի լավ հայհոյի նրան, ուզում էր մի լավ «շշպռել» նրա հողին լուսաբանող այդ կաչաղակային ծերունուն, բայց մտածելով հետևանքի մասին, կուտակվող կատաղությունը զսպեց և ասաց բարկությամբ.

— Տո բաս էլ ինչա՞ցու քյոխվա եք դրել ինձ, որ իմ ձեռքումս չըլի ղարաուլ նշանակելը։

— Դրո՛ւստա ա, քո ձեռքումն ա,— առարկեց Գալոն ժպիտը դեմքին,— բայց հերթը Ղազարի՞նն ա, է։ Ա՛րի դրուստը խոսա, ախպե՛ր… Ասենք բարկացել ես, որ էս ա մի շաբաթ քեֆ են անում ու սկի քեզ մարդատեղ էլ ա չեն դնում-կանչեն մի ստաքան գինի խմացնեն… իհարկե, դա լավ չի, ամոթ ա նրանց համար, բայց դե՛, ջահիլ են, բախշի՛ր…

— Ինչե՛ր եք ասում, ինչե՛ր…— աղաղակեց քյոխվեն, կեղծ վիրավորված ցույց տալով իրեն,— ես նրանց գինո՞ւն եմ հասրաթ, գինի որ ուզենամ, չեմ կարալ ձի հեծացնել ու Վլադիմիրովկից բերել տալ… Ասում ես՝ հերթը հենց նրանն ա որ կա, նրա՛նն ա…

— Էդ բա ինչի՞ հենց ուժդ աղքատներին ա պատում,— մեջ մտավ երիտասարդ հյուրը,— Ղազարն ասում էր, որ հերթն իրանը չի ու ձեր, հենց Սարոյենց Մուրադինն ա…

Քյոխվեն այլևս զսպել չկարողացավ իրան և ամբողջ զայրույթը դուրս թափեց հյուրի վրա, մանավանդ որ երևան էր հանվում իր կողմնապահությունը։

Մի քայլ առաջ նետվեց և առանց այլևայլության մտրակը շառաչեցնելով՝ ուժգնությամբ իջեցրեց երիտասարդի մեջքին։

— Շա՛ն տղա, քե՞զ ա մնացել խոսա՛լը… ըհը՛ քեզ…

Իսկույն դրան հետևեցին աղաղակներ, հյուրը նետվեց դեպի քյոխվեն՝ բռունցքները բարձրացրած, մարդիկ խառնվեցին իրար, ու մի քանի րոպե ճիչ, աղմուկ, շարժում, հայհոյանք խլացրին ամեն այլ ձայն։

Այս անգամ վարժապետն ու հրեան վազեցին դեպի խառնուրդը, մինչև իսկ Արշակը թողեց խանութի շեմքը և մտավ կռվողների մեջ։

Երիտասարդ քարկողցին սաստիկ կատաղած՝ ճգնում էր իրեն բռնողներին և հորդորողներին դեն հրել և հասնել քյոխվին։ Իսկ սա, մեկե՛ն կարծես սթափված՝ ետ էր քաշվել և թույլ էր տալիս, որ եղբայրն ու այլ գյուղացիք նախ խլեին ձեռքից մտրակը, ապա հորդորանքով ու համոզելով տանեին մինչև իրենց խանութը, որովհետև Կիրակոսենց ցեղի մարդիկ վրդովված՝ ձայները բարձրացնում էին։

Քարկողցին կույր Մարտիրոսի ազգականներից էր. հետևապես բոլոր ներկա եղող Կիրակոյանները պաշտպանության ելան։ Վարժապետի հայրը իր կանացի ձայնով սկսեց ճչալ, Գալոն կաչաղակային աղմուկը մեծացրեց, Հաբեթ աղայի որդին ջանաց կտրել Ջավադի դեմը, իսկ սա, թշվառ կաղլիկը, լրջորեն վախեցած՝ գոռում էր ու հայհոյում խտիր, առանց հասցեի…

Մինչ այդ, Խոլերան դուրս սպրդեց և տուն գնաց, ալյուրոտ Զաքեն, կարմրամազ Սմբատը և զուռնաչի Համոն միմյանց դեմ եկած՝ բարձրաձայն գոռում էին, որ քյոխվան անիրավ էր, որ նա իրավունք չուներ խփելու, իսկ մի երկարահասակ ծերունի՝ Ոսկանենց Հարությունը, իր խրոխտ ձայնով կանչում էր, թե այդպես էլ պետք էր և թե չպետք էր թողնել, որ զանազան «լոթի-փոթիներ» գային գյուղի մեջ աղմուկ հանելու, հնազանդությունը վերացնելու օրինակը տալու…

Վարժապետն էլ խոսում էր, բայց նրա ձայնը չէր լսվում ժխորի և աղմուկի մեջ։ Հրեան լուռ էր, ըստ երևույթին սովո՛ր այդպիսի տեսարանների։

Արբած տանուտերին հաջողել էին վերջապես իր խանութի առաջը հասցնել, ուր նա, նստարանի վրա ընկած, դեռ կոտրվել չէր կամենում, շարունակում էր հայհոյել, պնդել, որ քիչ էր տված ծեծը և որ դեռ մտադիր էր բոլորին էլ իր «դամչու համը ցույց տալ»…

— Շան թուլանե՛ր….— ասում էր նա,— մագամ անտե՞ր ա էս գեղը, որ դո՛ւք գաք ու լոթության տաք ձեզ… մագամ ես մեռե՞լ եմ…իշի լակոտնե՛ր, ըտե՛նց հա… հմի գնացեք ու տեսնանք ո՞նց եք քեֆ անում…

3

Քարկողցի ծեծ ուտողին իսկույն շրջապատեցին և գրեթե զոռով, քաշեքաշ հանեցին հրապարակից, համոզելով լիներ կամ աղաչանքով՝ անցկացրին առվից և հասցրին ու ներս ձգեցին կույր Մարտիրոսի տունը։

Այնտեղ էր նա հյուր։ Սաստիկ զայրացած, չկարողանալով կատաղությունը թափել մեկի վրա, անզոր՝ իրեն համոզողների և դեմը փակողների հորդորներից, խռպոտության հասած ձայնով աղաղակում էր անընդհատ…

— Աստված սիրողը բաց թողնի ինձ… թողեք գնամ ես նրա ջանդակը փռեմ մեկ… ինձ ծեծե՞լ… տո թողե՛ք է, ես կտրաքեմ հիմի… բա դուք աստված չունե՞ք, բա ինձ սպանե՞լ եք ուզում… թողեք ասում եմ է՛է՛…

Ու ամեն ճիգ, ամեն ուժ գործ էր դնում իրեն բռնողներից ազատվելու և ետ դառնալու դեպի հրապարակը։ Կռանում, քար էր վերցնում, սպառնում էր շան պես սատկացնել քյոխվին, աղաչում էր բաց թողնել.. մինչև իսկ կատաղությունից արտասվել սկսեց… բայց նրան հորդորող գյուղացիք շա՛տ լավ զգալով, թե ինչ պիտի լիներ հետևանքը, եթե արգելք չլինեին, ավելի ուժով հրեցին, հրմշտկեցին նրան, ներս ձգեցին և դռները փակեցին։

Լուրը հասել էր գետեզրում եղած նրա ընկերներին, և այժմ թե՛ զուռնաչին և թե՛ քեֆ անողները հուզված ու զայրացած մի առ մի հասնում էին ու ներս լցվում։

— Սարգիս, քեզ մատաղ…— գրեթե գրկել՝ հանդարտեցնում էր երիտասարդին կույրի կինը.— դա՛ղեդ առնեմ, հանդարտի՛ր, հլա մեկ նստի, թո՛ղ… փո՛րձանք կհանես…

— Տո թողեք է՛է՛…– կանչում էր անդադար Սարգիսը, ի՞նչի, նա ո՞ւմ շունն ա, որ ինձ խփի… թողեք գնամ փորը թափեմ, բա ես քարկողցի ըլեմ, Շուշան ենք Կարապետի տղան ու գամ Դոլզան ծե՞ծ ուտեմ Սաքոյենց շան ձեռքիցը…

— Սարգի՛ս, ա՛ Սարգիս…— կանչեց իր թախտի վրայից կույր Մարտիրոսը, որին շտապել էին պատմել եղածը,– հլա մեկ դե՛սն արի… աղա, մեկ ձեններդ կտրեք տենամ է՛է՛… մեկ դեսը բերեք դրան… ա՛յ տղա, դու չէ՞ որ խելոք տղա էիր, ես ի՞նչ ա ըլել քեզ… հլա մեկ ըստեղ արի՝ կողքիս նստի…

Բայց ո՞վ էր լսողը։ Սարգիսը քանի գնում կատաղում էր. անձնասիրությունը խորապես վիրավորված էր, ոչի՛նչ չէր լռեցնում նրան, պոռալուց ձայնը կտրվում էր, իրեն բռնողների ձեռքից ազատվելու ջանքը հուսահատ կռվի հասցրած. դեն էր շպրտում տանտիկնոջ, հարսին, աղջկան…

— Պտի սպանե՛մ, ո՞ւր ա դամես… ես քարկողցի ըլեմ ու մեկ քոսոտ Թորոսից ծե՞ծ ուտեմ…

— Սարգի՛ս,— ճգնում էր հանդարտեցնել նրան տանտիրոջ աղջիկը, բռնած երիտասարդի ձեռքը,— Սարգի՛ս, քեզ մատաղ… բաս դու սկի մեզ չե՞ս սիրում… հանդարտի՛ր։

Ճշմարիտ է, այդ սիրալիր աղաչանքներն ազդում էին երիտասարդին, բայց ծեծ կերա՛ծ, խայտառակվա՛ծ և այն էլ անպատասխան թողա՛ծ…

— Տո գոնե մի հատ էլ ե՞ս խփեի, նա՛մարդներ…— կանչում էր նա,— բա ես պատի՞վ չունեմ… Ասա՛, Մարգարի՛տ, որ ասում ես թե հանդարտեմ, բա դու կմարսե՞ս, որ Սարգսին դամշիով ծեծեն շան նման ու նա սուս կենա…

— Ա՛յ տղա Սարգի՞ս…— ձայնում էր կույրը— փիե՛… տո էդ ի՞նչ էլավ քեզ, խո չգժվեցի՞ր… դեսը բերեք դրան… տո գինի բերեք… ո՞ւր ա զուռնան, Ղազարին կանչեք ստեղ… աղջի, Մարգարիտ, գնա Արամին ձեն տուր ըստեղ…

— Ըստեղ են, հայրի՛կ, Ղազարն էլ ա ըստեղ…

— Ա՛յ տղա, մի զուռնեն ածեք շուտ է՛է՛… փի՛ե, ի՞նչ եք թողնում խեղճ տղան ինքն իրան սպանի…

Նախագավթից, ուր կատարվում էր այդ ճնշող տեսարանը, վերջապես հաջողվեց ներս բերել երիտասարդին և կույրի նստած մեծ թախտի ծայրին նստեցնել։ Եվ այդ հաջողվեց Մարգարիտին, որ վճռականորեն, իր ուժեղ բազուկներով ղրկեց երիտասարդին, քաշեց ներս և երբ նստեցրել էր, ձեռքն իր ձեռքի մեջն առավ ու չթողեց, որ շարժվեր։

Առյուծը մեղմանում էր, թեև կուրծքն ելնում-իջնում էր, կոկորդից խռպոտ մռնչյուններ էր արձակում և երբեմն ճգնում էր ձեռքը նույնիսկ. Մարգարիտի ձեռքիցն աղատել և գնալ ջախջախելու «քոսոտ շանը»։

— Ա՛յ տղա,— խոսեց մեղմությամբ կույրը,— բա ըտենց բա՞ն կըլի՛ դու խո երեխա չե՞ս, ի՛՛նչ ես գժվել ու կատաղել.. տո ջհա՛ննամը թե մի հարբած շուն կծել ա քեզ… դու նրա հախիցը գալն ի՛նձ թող. ես էգուց մեկ քյոխվա շինեմ նրան, որ էլ չմոռանա… իէոլռանա ի՞նչի չեք փչում, տղե՛րք… Գինի բերեք, ո՞ւր եք քեֆներդ խարաբ անում… հե՛րն անիծեմ քյաչալ Թորոսի, մի ընե՛նց քեֆը զլեցեք, որ սաղ Սարոյենց թազը ժաժ գա… Աղջի Մարգարիտ, ո՞րտեղ ես…

— Ըստի եմ, հայրի՛կ…

– Դե՛ ասա սեղանը քցեն, պանիր-բան բերեք ու ստեղ հիմի քեֆը սկսենք։

– Չէ՞, ամի– խոսեք երիտասարդը հևալով,— չէ՞, ես մինչև նրան մի լավ չջարդեմ՝ չեմ հանգստանա… Հերս ի՞նչ կասի, թե լսեց, որ Սարսլենց Թորոսը, էն քնծռոտ Թորոսն ինձ ղամշիով ծեծեց, ու ես սկի մեկ մատովս էլա չկպա նրան..

— Տո սուս է՛ մեկ,— ասաց կույրը,— հորդ ես բանի էությանը կպատմեմ… ախր ո՞նց կըլեր, քյոխվա ա մարդը, մեկ էլ տեսար պրիստավ-զադ… Հլա մեկ կաց լուսանա ու տենանք թե ինչի՞ ա խփել, ի՞նչ իրավունքով… Դու քու քեֆդ տես, ես էս ա մեկ կերթամ դուքանները ա կիմանամ, թե էն շունն էլ ընդի էլավ՝ հախիցը կգամ… Այ տղա, Արամ, Ղազարն ո՞ւր ա, ինչի՞ չեք զուռնան փչում… փլե՞ք, որլի, փչեք ու քեֆներդ շարունակեք…

Ղազարը՝ զուռնաչին, որ պատի տակ գունատ՝ կանգնած մնացել էր զուռնան ձեռքին, գլուխը թափահարեց ու ասաց.

— Չէ՞, ղարաուլի են կանչել, պիտի գնամ, թե չէ քյոխվեն հոգիս կհանի թակելով… առանց էն էլ հլա տենանք քանի՞ ղամչի եմ ուտելու։

— Ո՞նց…— ոստնեց տեղիցը Սարգիսը,— ես շա՞ն ծիծ կերած ըլեմ։ թե քեզ թողամ գնաս… բա հերթը քո՞նն ա, տո, բա աշկարա չի՞, որ նա մեր քեֆը խառնելու համար ա քեզ ղարաուլ կանչում…

— Սարգիս,— սեղմեց ձեռքը և ստիպեց նստելու Մարգարիտը,– հանդարտվիր, հերիք ա…

— Փիե՞…— ձայնեց կույրը,— էդ ո՞նց բան ա, հլա կացե՞ք… մեկ դեսն արի, Դադար, ինչի՞, հերթը քո՞նը չի…

— Չէ՛, ամի՞, ես անցած շաբթու գնացի, հերթն էսօր Սարոյենց Մուրադինն ա, Սուրենինն ու Փիլոսինը… էլ չե՞մ իմանում, թե ինչի՞ ա քյոխվեն ինձ նշանակել… կարելի ա Մուրադը գեղումը չի… ըտենց մեկ բան կըլի . . . զզիրին ղրկեց, թե հալբա՞թ պիտի գաս… քյոխվա ա, ի՛նչ ասեի, ես ուզում ի գնալ, ամա տղերքը չթողին…

— Ադա էդ ինչ եք ասում,— ճչաց կույրը,— վա՞յ ես նրանց հոր… ըտենց էլ անիրավությո՞ւն կըլի… անպատճառ նախանձում ա ու կամենամ ա ձեր քեֆը խարաբ անի… Չգնաս, ու համ էլ զոլոնեդ քյոքիր շուտ, մեկ լավ քեֆ արեք, ես դրանց անիրավ հոդին… ինչի՞, ալան-թալա՞ն ա, մենակ քյասիբներին ա տեսել… զուռնեդ քյոքի՞ր, ջուղաբը ես կտամ…

Դադարը պահ մի շվարած մնաց, հետո վճռականորեն դյութը ցնքեց, զուռնեն բերնին տարավ ու ասաց.

— Ջհաննա՛մը, ինչ ուզում ա, թող ըլի. . .

Ժպտաց, և հիրավի զուռնեն այնպես զլեց, որ իսկույն տունը դղրդաց, ամեն դեմքի վրա ժպիտ հրևաց, և ձայնը մինչև հրապարակ հասավ:

Իսկույն գինին էլ եկավ մեջտեղ, աշխուժությունը տիրեց ամենքին, հարսները սեղան շինեցին, Կիրակոսենց ջահելները մի առ մի ներս լցվեցին, և քիչ հետո խումբն ամբողջ վերակազմված՝ սկսեց մի աշխույժ պար սենյակում, մինչ դրսումը, տանիքների, քարակույտերի և գերանների վրա հավաքվում էին մոտակա բոլոր տներից կանայք և մանուկներ՝ հանդիսատես լինելու զվարճության:

Հինգ րոպեից հետո, չգիտեմ որի նախաձեռնությամբ, մի սեղան դուրս բերվեց դռան առաջ, ապա մի լապտեր վառվեց քաղաքացիների պատշգամբում, և հուսկ ուրեմն, հանդիսատեսները մոտեցան մի մեծ շրջան կազմելու, որի կենտրոնը մտան միմյանց ձեռքերից բռնած երիտասարդները և սկսեցին շուրջապար:

Լապտերի լույսն աղոտ լուսավորում էր այդ բոլորը: Պարողները ոստոստում էին, գյուղի աղջիկները մոտ էին գալիս, հետո, քաղաքացիք էլ աթոռներ իջեցնելով նստան,ավելացավ և մի թմբկահար, բազմությունը շատացավ, գյուղի հրապարակը սկսեց այստեղ դատարկվել և գիշերվա խոր լռության մեջ երաժշտության ու զվարթ կանչերի ձայնը սփռվում էր գյուղի մինչև ծայրը:

Իսկ Ջավադը, որ մնացել էր խանութի առաջ, ավելի կատաղած՝ կարտուզը պինդ կոփեց գլխին ու մռմռաց.

— Շա՛ն տղերքը… Մտրանի տան կողքին են սարքել հիմի քեֆը…

Եվ հիրավի, Սուքիասենց տունը հեռու չէր, թարսի պես էլ հենց ինքը «հրեղեն» Մարանը, կտուրից կտուր անցնելով՝ մի քանի հարսների հետ եկել էր միանալու հանդիսատեսներին և քիչ հետո էլ՝ պարողներին…

4

Վարժապետը և ո՛չ իսկ շարժում գործեց, երբ քյոխվային հրելով, հրմշտելով՝ ստիպեցին նստել նրա բռնած նստարանի վրա, ճիշտ կողքին:

Ոչ միայն չխոսեց, այլև ճգնեց սառը կերպարանք ստանալու և պապիրոսը բերնին՝ մեջքը դեմ տվավ պատին ու անշարժ մնաց: Զգաց, որ քյոխվեն ի՛ր հետն էր սկսելու այժմ, բայց զսպեց իրեն և սպասեք տեսնելու, թե ի՞նչ կլիներ:

Գալոյի խանութի առջևից գյուղացիք անցան քյոխվի առաջը շրջան կազմելու Հրեան անհետացել էր. Ջավադը բռնեց նրա տեղը, և վարժապետը, արձանի նման անշարժ, գտնվեց երկու եղբայրների մեջտեղը:

Քյոխվան նախ մի քանի րոպե շարունակեց էլի՛ մտրակվողի և գյուղը եկած «սալախանաների» հասցեին աղտոտ հայհոյանքներ ուղղել, հետո հետզհետե ձայնն իջեցրեց, լսելով հորդորները՝ հանդարտվեց և նոր միայն նկատեց, որ նստել էր վարժապետի կողքին:

Դարձավ և մի րոպե նրան նայեց լուռ։ Վարժապետը սառնադեմ, անշարժ, ծուխի մի սյունակ միայն դուրս թողեց բերնից դեպի նա։ Քյոխվեն կատաղեց, շուռ եկավ և գրգռված ձայնով ասաց.

— Հիմի գանք քեզ, վարժապե՛տ… էդ յանի ինչի՞ դու մեջ ընկար, ինձ էլ ուշունցի կապեցիր, էլ «շա՛շ», էլ «գնա քնի»… Հը՞, ես քեզ ինչ էի արել…

— Ոչինչ,– ասաց ուսուցիչը և ծուխի մի ուրիշ քուլա էլ արձակեց դեպի նա։

— Փիե՛…— բացականչեց քյոխվան,— ծուխի ճանապա՞րհ չկա, որ երեսիս ես շպրտում…

— Երեսդ որ չմոտեցնես՝ նա դենը կերթա։

— Հազըր դու գլուխդ շուռ տա՛ս…

— Ըսենց էլ լավ ա. թե ուզում ես ծուխը դրա քեզ չգա՝ քիչ դենը նստի։

— Թարսվել ես, խաչը… քեֆդ տեղը չի…

— Зато քո քեֆը լա՛վ տեղն ա։

— Չի՛ խմել էսօր, ընդո՛ւր ըտենց ա վարժապետը,-նկատեց ծաղրորեն Ջավադը։

— Ես ամեն վախտ լակել չգիտեմ,-ջանաց զսպել իրան վարժապետը ե շարունակեց անընդհատ ծուխ ժայթքել բերնիցը,— ըլի՛ կխմեմ, չէլավ՝ գեղը ոտքի չե՛մ հանի, թե ի՞նչ ա՝ խմելու զադ չունեմ…

— Ընչի՞,— տաքացավ քյոխվեն,— ես խմելո՞ւ համար էր, որ բարկացել էի։

— Հա՛, խմելու համար։ Քեզ չէին կանչել՝ ընդուր էլ ղալմաղալը քցել էիր, հլա ղամչի էլ շարժեցիր… Տենանք էգուց ի՞նչ պատասխան կտաս ծեծվողին։

Քյոխվեն բորբոքվեց։

— Տո շա՛տ լավ եմ արել,— բացականչեց նա,— հլա էն քիչ էր. հրես գնալու եմ դիփունանց կաշին պլոկեմ ղամչովս, գեղիցը դուրս քշեմ… Քո բերնին չի՛ ընկել ինձ չթողալը…

— Կթողամ, ինչի՛ չէ… Գնա՛, որ մի լա՛վ դնքսեն քեզ ընտեղ ու ճամփու քցեն։

— Ի՞նձ, ի՞նձ դնքսեն… տենանք էն ո՞ր շունը կհամարձակվի… հրես գնում եմ. ո՞ւր ա ղամչիս…

Ու ոտքի ելավ։

— Դե լավ, Թորո՛ս,— համոզեց նրան մի գյուղացի,— դու էլ, վարժապետ, ո՞ւր ես թազադան գլում դրան։

— Փիե՛,— շարունակեց քյոխվան, ըստո՛ւր մտիկ տվեք է՛ է՛… ասում ա՝ կդմփեն… Տո էն ո՞ր շունն ա, որ ջուռռաթ կանի… Դո՞ւ, քո ջի՞նսը…

— Ջնսիս հանգիստ թող,— ասաց վարժապետը,— ձեռքերդ կվառվեն…

— Ձեռքերս վառողը տե՛ս,— գոռաց տանուտերը, դեն կացեք տենա՞նք, ա՛ խալխը… սա՞ ինչ ա ուզում ինձնից… Դու հլա մեկ տես քե՛զ ոնց եմ քաշ տալիս պրիստավի մոտ, որ ինձ ուշունց տվիր…

— Ադա՛,— կանչեց վարժապետը ծիծաղով,— բերնիցդ մինչև ականջներդ քանի՞ գյազ ա… բաս դու քո ուշունցները սկի չլսեցի՞ր…

— Ես քյոխվա եմ, դո՞ւ ինչ ես…

Այստեղ այլևս չկարողացավ զսպել իրեն վարժապետը, շարժվեց, մեկե՛ն պապիրոսը նետեց, ոստնեց նստարանից ցած, դարձավ, գլուխը մոտեցրեց քյոխվին ու գոչեց նրա երեսն ի՛ վեր.

— Ա՛ շան տղա, յանի շա՞տ ես խոսալու, յանի հլա շա՞տ ես գեղի գլխին օյիններ սարքելու…

Հետո, չթողնելով քյոխվին խոսելու, դարձավ գյուղացիներին և աղաղակեց.

— Ըստեղ մտիկ տվեք, ա՛ խալխը. էս շաշը կարծում ա՝ թե ինքը որ քյոխվա էլավ՝ իրավունք ունի բերանը ցրիվ տալու, ում ասես՝ դամչի ուտացնելու. մենք էլ է՛ն ա, պտի մեջքներս դեմ տանք անսա՛ս, բերաններս փակենք, հլա մեկ ձեռն էլ պաչենք… Ո՞նց չէ… Տո ախմախ, որ էգուց էդ քարկողցին գնա պրիստավին գանգատվի՝ թե դու անիրավ տեղը ծեծել ես իրան ու ես էլ վկա դառնամ, ի՞նչ ջուղար կտաս, կասես քյոխվա ես, ընդո՞ւր ծեծեցիր… Հլա, կաց մեկ… Համ էլ դու ընչացո՞ւ ես, քյոխվեն եղած տեղը դու ո՞վ ես, որ կրակում ես գեղը… Ա՛ խալխը, ինչի՞ չենք էս շան տղի ձեռիցը ցեպը առնում ու իսկական քյոխվի ձեռքը տալիս, որ սա ըսենց լրբանա՞, մարդ թակի՞…

Այնքա՛ն արագ, այնքա՛ն միմյանց վրա և հետզհետե ձայնը բարձրացնելով այս բոլորն ասաց վարժապետը, որ քյոխվեն կատաղությունից գողում. շա՛տ էլ ուզում էր պատասխանել, բայց միմիայն կակազեց, խռպոտ մռնչյուններ արձակեց և միջոց չգտավ առարկելու։

Վարժապետն էլ խո՛… Գիտեր որ, ինչպես պետական պաշտոնյայի (պետական դպրոցի ուսուցիչ էր ախր), քյոխվեն իր վրա ձեռքը բարձրացնել չէր կարող։ Այդ էր պատճառը հենց, որ նա ավելի քայլում էր դեպի ետ-ետ գնացող տանուտերը և խոսքերով կարկտահարում նրան։

Գալոն, որդին, մյուս գյուղացիք դարձյ՛ալ խոնվեցին. Ջավադը շտապեց քաշվել դեպի խանութի դուռը։

— Տո՛… փիե՛… տո՛…— կմկմում էր քյոխվեն,— տո հլա կաց մեկ է՛ է՛… ո՞նց թե քյոխվա չեմ… ո՞նց թե՝ ես ո՞վ եմ… ո՞նց թե՝ շան տղա… ցեպս առնեն ձեռքիցս…

— Հա՛ հենց,— ավելի բարձր գոռաց վարժապետը,— դու **պամոշնիկ** ես, դու քյոխվա չե՞ս. քյոխվեն հրեն Կարապետն ա. նա չի ետ կացել, դու ժամանակավո՛ր ես… Մենք քեզ էլ չե՛նք ուզում, հերի՛ք ա, ցեպը ետ տուր ու ռա՛դ ելի գլխներիցս…

— Ո՞նց, ո՞նց, տո… դու ո՞վ ես, պրի՞ստավ ես… փիե՛… ադա Սհա՛կ, Ջավա՛դ, մեկ ձիս թամբեք գնամ պրիստավին՝ տենանք սա ոնց ա ինձ պաշտոնիցս դուրս քցում, յա ո՞վ ա, որ ինձ ուշունցակոխ ա անում ըսենց…

— Ղորթ,— կանչեց Ջավադը դռան մոտից,— դու ինչացո՛ւ ես, վարժապե՛տ, որ մեջտեղ ես ընկել։

— Ձե՛նդ, հարա՛մզադա…— կանչեց նրա վրա վարժապետը՝ ավելի և ավելի բարձրացնելով ձայնը,— ո՞նց եք՝ էս սհաթիս մի թուղթ գրեմ պրիստավին, որ քյոխվեն սաղ օրը հարբում ա ու

ղամչին ասած՝ սրան–նրան ծեծում, ղալմաղալը քցում, էլ ղոնա՛ղ ասես, էլ վարժապետ ասես…

Քյոխվեն, հիրավի, սկսեց վախ զգալ այդ սպառնալիքից։ Նա լավ գիտեր, որ վարժապետը գրել կարող էր, և որ պրիստավն, առհասարակ բարեկամ լինելով ուսուցչի հետ, կարող էր հավատալ, քննություն բանալ, իրեն պատասխանատվության տակ ձգել…

Սակայն դարձյալ զայրույթը շատանում էր, զգալով, որ հարկավոր էր հաղթել, ճզմել գյուղի այդ ըմբոստին և չթողնել, որ գործը մեծանա։

— Վարժապե՛տ,— մեջ մտավ մի ծերունի,— դե հերի՛ք ա, ձեռք քաշի… ղալա՛թ արավ, էլ ինչի՞ ես կատաղեցնում, քեզ խո չխփե՞ց մարդը…

— Կարա՞ որ… Նա ի՞նչ իրավունք ունի ծեծելու անմեղ մարդկանց, հարբի ու գեղը ոտքի հանի, սրան-նրան ուշունց տա…

— Փիե՛…— կատաղությունից իրեն կտրատում էր քյոխվեն,— տո տրաքեցի է՛ է՛ … տո ձիս տվեք է՛ է՛… բա ես էս բեղերս կթրաշեմ, վարժապետ, թե հենց հիմի չգնամ պրիստավի մոտ ու ղազախ, յասավուլ չղրկեմ հետևիցդ…

Ասաց, բազմությանը ճղեց ու երբ մի քանի քայլ գնացել էր, դարձավ ու շարունակեց.

— Ըսենց բա՞ն եք տեսել… Ասում ա՝ քյոխվա չես, ինձ «ախմախ» ա ասում… վկա՞ ըլեք, ա՛ խալխը… ի՞նչ ա, ինձ ուտե՞լ եք ուզում սաղ ջնսով, բա ըստեղ իշխանո՞ւթյուն չկա… Ձիս բե՛ր. Ջավա՛ղ, Սահա՛կ, շա՛ն տղերք…

— Քյոխվա՛, քյոխվա՛…— հորդորում էին մի քանի գյուղացիք, — հերիք ա՛…

— Չէ՛, է՛ս սհաթիս գնում եմ… Ես դրանց ցույց կտամ քյոխվին անպատվելը, քյոխվի կարգադրությունների մեջ խառնվելը…

Ու մեծ քայլերով, սպառնալից, գնաց դեպի վեր։ Վարժապետը թողեց նրան գոռգոռալու, իսկ ինքը դարձավ գյուղացոց։ Սկսվեց ժխորային աղմուկ, վեճ։ Հարց ծագեց, թե որքա՞ն իրավունք ուներ տանուտերի օգնականը հրապարակորեն մտրակելու անմեղներին։ Ուսուցիչը պնդում էր, որ նա շատ էր երես առել, որ նրան հարկավոր էր պաշտոնից դուրս ձգել, հաշիվները պահանջել, և որ այդ հաշվիները, ինքը ստույգ տեղից գիտեր, մաքուր չէին։ Նրա ցեղակիցները՝ Կիրակոսենք միացան նրան, Սարոյենց կողմի մարդիկ հակառակության ելան…

Սուր կերպարանք ստացած վիճաբանությունը, որ տարվում էր ժխորային աղաղակներով, մեծացավ, գրավեց ամենքին, սակայն վերջիվերջո կազմվեց մեծամասնություն և վճռվեց, որ հարկավոր է իսկական տանուտերին խնդրել պաշտոնը ստանձնելու և Թորոսին «ռադ անելու»։

Եվ երբ մթնել էր, խանութները սկսում էին կողպել, վարժապետին հաջողվել էր շատ կուսակիցներ շահել, որոնք որոշեցին մյուս օրն նեթ Կարապետին ստիպել կամ հանձն առնելու քյոխվությունը, և կամ գնալ նոր քյոխվի ընտրություն պահանջելու իշխանությունից։

Այս բոլորից հետո երիտասարդները վարժապետի հետ գնացին կույր Մարտիրոսի բակը, ուր դեռ զուռնան փչվում էր, և շրջապատը երկսեռ դարձած՝ մեծացել էր։

Մյուս օրը, հիրավի, մի եսաուլ մտավ գյուղը, հրաման բերավ պրիստավից գյուղաքաղաք ուղարկելու վարժապետին և կարմրամազ Սմբատին։ Պարզ էր. Թորոսն անշուշտ գիշերով գնացել էր վարժապետին իբր խռովարար, մինչև իսկ իբր ֆիդան[2] ամբաստանելու։

Համենայն դեպս, կարմրամազ Սմբատը շատ վախեցավ։ Ոչ ոք չկարողացավ ենթադրություն անել, թե նա՞ ինչ գործ ուներ այդ խնդրում և թե նրա՞ն ինչու պրիստավը կանչել էր։

Մյուս օրն առավոտյան մի կառք լծեցին, Գալոյի որդի Արշակն էլ, որ ապրանք ուներ առնելու, ելավ իբր կառավար, և երեքն էլ գյուղաքաղաք գնացին։

Գյուղացիք այդ ամողջ օրը մինչև երեկո հուզված էին և տենդային անհամբերությամբ սպասում էին գնացողների վերադարձին։

Երեկոյան դեմ հանկարծ գյուղի վերևից լսվեցին երգերի և զվարթ կանչերի ձայներ, հետո մի կառք դղրդյունով իջավ և հրապարակ մտավ։

Ի՜նչ մուտք։ Բոլորը հարբել էին։ Բոլորն եմ ասում, որովհետև գյուղաքաղաքում որքան դուզանցիներ կային, նախ մի գինետուն մտել, լավ կոնծել էին, լցվել կառքը, ճանապարհին կանչվրռտել և այժմ ահա ահագին աղմուկներով գյուղ էին մտնում։

Պետք էր ենթադրել, որ հաղթական էր նրանց մուտքը։ Հիրավի, ամենից առաջ վար ցատկողներն էին Սմբատն ու վարժապետը։ Սա այնքա՜ն լավ կոնծել էր, որ հազիվ կարողացավ հավասարակշռությունը պահպանելով՝ հասնել Գալոյի խանութի առաջ և ընկնել նստարանի վրա։

— Կը չորտու…— գոչում էր նա,— պրծա՜վ… Թորոսի բանը պրծավ… պա՜շոլ վոն, մերզավեց…[3] պրիստավն ասաց, հլա քիչ մնաց,որ մի լա՜վ դնքսեր…

Սպասող գյուղացիք խռնվեցին շուրջը։

— Հը՜մ…— դեմքը կնճռեց Ջավադը։

— Հը՞…— հարցրին վարժապետին գյուղացիք,— պատմի՜ր, ո՞նց էլավ… ինչի՞ էր կանչել…

— Ֆիդա՞ն… ո՞նց, տո՜ …— թոթովեց վարժապետը,— մեզ ֆիդան էր ասել… ըտե՜նց հա…

Թորոսը պրծա՜վ· պրիստավը նրան «պաշո՜լ վոն» արեց…

— Հլա, մեկ պատմիր,— ստիպեց նրան Գալոն։

— Քյոխվությունից քցեց…— շարունակեց վարժապետը,- հրամայեց ցեպը տիրոջը տալ, Կարապետին… ըտենց հա՜…

— Տո դրո՞ւստ…— կանչեցին գյուղացիք,— բաս քյոխվությունից ընկա՞վ Թորոսը… ա՜յ արել ա հա՜…

— Ընկա՜վ, ընկա՜վ,- ժպտաց վարժապետը։— Գինին դես բերե՜ք, տղերք… Պրիստավը՝ թե «Դո՜ւ, վարժապետ, խռովություն ես քցում»…

---

[2] Հեղափոխական, անձնազոհ։

[3] Կորիր դուրս, անպիտան։

«Ո՛չ, ձերդ ազնվություն, ասում եմ, սո՛ւտ ա, Թորոսն էր հարբել ու հասնողին ծեծում էր»… քյոխվեն թե՝ «սո՛ւտ ա, ես հարբած չէի»։

«Ձերդ ազնվություն,— ասում եմ,— հերս հենց հիմի էլ հարբած ա եկել ձեզ մոտ»… պրիստավը աչքերը ոլորեց, մոտ գնաց քյոխվին, արաղի հոտը որ չառա՛վ… **«Պա՛շոլ վոն, մե՛րզավեց»** արավ ու հրամայեց, որ ցեպը կարապետին տա… Դուրս եկեք, Խզոյի դուքանումը մի լավ քեֆ էլ արիք ու… տո գինին դեսը բերեք է՛ է՛…